

שינויים בהגדרות ההומוסקסואליות בטקסטים של החינוך המיני: אותה הגברת בשינוי אדרת?

הספרות הסוציולוגית וההיסטורית מצביעה על שינוי בקרב אנשי מקצוע (רפואה, פסיכיאטריה וחינוך) בהגדרתם את ההומוסקסואליות. בעבר הרחוק (במאה ה-19) התנהגות זאת נתפסה כחטא, כפשע, והתגובה עליה התאפיינה לרוב בקרימינאליזציה. בהמשך, עם מחקריו של קראפט-אבינג וממשיכיו (אליס, פרויד), הפכה ההומוסקסואליות לפרוורסיה מינית, למחלה ולהפרעה נפשית. מאז שנות השבעים, עקב גורמים שונים (תיאוריות פסיכולוגיות חדשות, סקרים בתחום הסקסולוגיה, השפעת תנועות לזכויות הפרט, תפיסות חדשות בתרבות המערבית בנוגע למין, מיניות והבדלים בין המינים וכד'), זכתה ההומוסקסואליות האגו-סינטונית למידה ניכרת של לגיטימציה ודה-פתולוגיזציה בקרב אנשי המקצוע.

מאמר זה בודק אם חל תהליך דומה (מפתולוגיה לנורמליות) בהגדרת ההומוסקסואליות בחוברות הסברה ובטקסטים חינוכיים שהופצו בארץ במסגרת החינוך המיני בין השנים 1948-1995.

כדי להכיר את הדעת המקצועית במסגרת הפורמלית ובביטויים הסברתיים נוספים, עומד המחקר על ניתוח תוכנם של ארבע חוברות מטעם מחנכים ומטעם משרד החינוך ושל שמונה ספרים מדעיים-עממיים, ששימשו בחלקם חומר עזר למחנכים. מאמר זה מתייחס לטקסטים שבהם נמצאה התייחסות כלשהי לתופעה ההומוסקסואלית. טקסטים אלה נמצאו מתוך סך כל 100 המקורות הפורמליים והבלתי פורמליים שנבדקו במסגרת מחקר מקיף אחר שעסק בהתפתחות השיח המקצועי בחינוך המיני.

במאמר זה נטען שלמרות היחס האוהד והחיובי יותר, אנשי המקצוע לא נטשו תפיסות מתייגות ופתולוגיות ביחס להתנהגות החד-מינית.

* ד"ר גבריאל קאבאליון מרצה במכללת אשקלון בתחום עבודה סוציאלית וקרימינולוגיה. עוסק בחקר גוף, מיניות ופיקוח חברתי.

הקדמה

בספר תרגילי סגנון, יצירת מופת של הסופר הצרפתי ריימון קנו (1966), מראה המחבר שיש כמאה דרכים לתאר אירוע שקרה ברחוב. קנו מספר על עובר אורח שצפה באירוע של תקיפה, ותיאר את העובדות בצורה שונה מזו של הצדדים המעורבים ומכל צופה אחר. אצל כל אחד ואחד יבואו לידי ביטוי בצורה שונה לא רק השפה, הסגנון והרגשות, אלא גם תיאור העובדות.

בדומה לאירוע ברחוב, גם הטבע המיני, שחודר ונטמע בהכניות חברתיות ותרבותיות מתפצל ומתגבש ב"תרגילי סגנון" רבים, בהתאם לזהות השחקנים, הצופים, המדווחים והמגדירים ובהתאם להתרחשות ולאווירה החברתית שמסביב. מעבר להיותו ביטוי ביו-פיזיולוגי אוניברסלי, המבטיח את המשך האנושות ומכתיב את אופיים של תהליכי פוריות ורבייה, מין האדם משמש "תנאי מוקדם" (precondition) המכין רצף של אפשרויות... המתבטאות בחברה האנושית בצורות שונות באיכותן" (פדגוג אצל Tiefer, 1992, pg. 302). תופעות מיניות, כמו הומוסקסואליות, מעוצבות בתחומים חברתיים, תרבותיים והיסטוריים ייחודיים, כשהן נוגעות במודעות, בשפה ובסדרים האנושיים (Plummer, 1975).

מאמר זה מנתח הגדרות מקצועיות של הומוסקסואליות, שעוצבו, נכתבו והופצו בקרב ילדים ונוער בעבר ובהווה, בטקסטים של חינוך והסברה מינית בארץ. מחקר זה מתבסס על ניתוח תוכן טקסטואלי. כדי להכיר את הדעת המקצועית במסגרות הפורמליות ובביטויים הסברתיים נוספים, עומד המחקר על תוכנם של ארבע חוברות מטעם מחנכים או מטעם יועצים במשרד החינוך ושל שמונה ספרים מדעיים-עממיים (חמישה מתוכם מתורגמים מאנגלית), ששימשו, בחלקם, חומר עזר למחנכים. מאמר זה מתייחס לטקסטים שבהם נמצאה התייחסות כלשהי לתופעה ההומוסקסואלית. טקסטים אלה נמצאו מתוך סך כל 100 המקורות הפורמליים והבלתי פורמליים שנבדקו במסגרת מחקר מקיף אחר שעסק בהתפתחות השיח המקצועי בחינוך המיני לאורך השנים (קאבאליון, 1997).

מיעוט המקורות שעסקו בנושא ההומוסקסואליות מעיד על מגמה כללית של התחמקות, הכחשה והתעלמות מהנושא. בעבר הלא רחוק, נשמרה הומוסקסואליות כ"סוד שרצוי לא לדבר עליו", נושא מושתק ובדרך כלל מורחק משטח בית הספר (Plummer, 1975, p. 143). באופן כללי

החינוך המיני וההסברה המינית נמנעו לאורך כל השנים מלהזמין את הקורא הצעיר להכיר ביטויים מיניים חריגים. ייתכן שהעדיפו "לגונן" על ילד מפני חשיפה למציאות הקשה שמאחורי הקלעים, מציאות שהיא חריגה גם בעיני המבוגרים. בכך נשמרה הילדות במעמד של בידוד מוגן ותמים (Meyrowitz, 1984).

הדיון על ההומוסקסואליות היה נרטיב שחרג מסכמות מיניות ומיגדריות (גינדראליות) מקובלות בשיח המקצועי. אם דנו בו, בבמות ציבוריות שונות, הוא נוצל לחיזוק הנורמה של המשפחה (ההטרסקסואלית) ולשימור ההבדלים המסורתיים בין המינים (Schur, 1965, p. 110). גם באזכור חטוף בחינוך המיני, ההומוסקסואליות נדחקה לשוליים ותוארה כחריגה שאינה שונה מסטיות אחרות (Jackson, 1978, p. 349). באמצעות הטלת הסטיגמה על ההומוסקסואל כ"אחר" וכ"שונה", נטו הטקסטים להבליט את הנורמליות. בדיון על ההומוסקסואליות, הכריזו על הסוטה, זיהו בו קשת של פגמים, ובכך חיזקו את הגבולות המוסריים ואת הלכידות החברתית שבמחנה הנורמטיבי (Erikson, 1966).

לאורך תקופה ארוכה מאוד נמצא מעט ספרים שבהם התייחסות כלשהי לתופעה. האזכור הראשון בנוגע להומוסקסואליות, נמצא בספר משנת 1948 (בנאי, 1948). ספר זה הנו רישום של תוכניות חינוכיות בבית חינוך בתל אביב, בקרב ארבעה מחזורים שבהם למדו יחדיו חניכים וחניכות (1928/1929 - בכיתה ח', 1933 - בכיתה ז', 1937 ו-1941 - בכיתה ו'). הטקסט האחרון שעסק בנושא ההומוסקסואליות (לפחות לפי סקירת: קאבאליון, 1997), הנו חוברת של משרד החינוך משנת 1995 שמוקדשת כל כולה לנושא זה (משרד החינוך, 1995).

אם כך, למרות המדגם המצומצם, ניתן להצביע על עלייה כמותית. ממעמד של סוד שרצוי לא לדבר עליו, המוזכר בחטף, הנושא "יוצא מן הארון" ובהדרגה נכנס באופן רשמי, ככותרת מרכזית, בין מדפי הספרים החינוכיים, בחסות השירות הפסיכולוגי הייעוצי של משרד החינוך. נראה שלא רק בטקסטים, אלא גם בשיעורים בכיתה, המתנכים של היום פתוחים יותר לדון גם בסוגיית ההומוסקסואליות (ראה למשל: לויןסון, 1994). כמו כן, בנוגע למדורים מדעיים-עממיים של הסברה מינית (כמו אלה ב"מעריב לנוער" מסוג "על בנים ועל בנות"), המחברים מעידים על הגברת ההתעניינות בנושא בקרב הקוראים הצעירים, מאז שנות השמונים (ראה למשל סקירה אצל בלוח, 1987).

מגמות אלה של יתר פתיחות, לא מאפיינות את החינוך המיני בלבד אלא גם את הדיון באקדמיה, בתקשורת, בספרות (Kama, 2000), במערכת המשפט (יונאי וספיבק, 1999) ובצבא (קפלן, 1999). גם בבמות אלו, בעבר הלא רחוק, ההומוסקסואל והלסבית נשמרו במעמד של חריגים ובלתי נראים (Kama, 2000). הם נדחקו לשולי הדיון הציוני הדומיננטי שהדגיש את גבריותו ההטרוסקסואלית של הצבר (ביאל, 1994), ואת הצורך בהקמת משפחה יציבה שמבטיחה ריבוי טבעי למטרות של חיזוק דמוגרפי וביטחוני (קאבאליון, 1997).

בעשור האחרון התרבות הישראלית הייתה עדה לכרסום מסוים בשיח דומיננטי זה, במיוחד כאשר הומוסקסואלים הפכו לפעילים בבמות הציבוריות והתקשורתיות, במאבקם להפוך לחלק נראה, מוכר ובעל זכויות. ביטול החוק שאסר קיום יחסי מין בהסכמה בין בוגרים הומוסקסואליים ("שלא כדרך הטבע") בתאריך 22 במרץ 1988 מסמל את תחילת התפנית הזו, גם אם האיסור לא נאכף באופן סדיר בעבר (יונאי וספיבק, 1999). בנוסף לניצחון שסימל התייצבות בית המחקקים לצדם של ההומוסקסואלים, שינוי זה פתח אפשרות לקבוצות ההומוסקסואלים והלסביות לפעול בבמות הציבוריות באופן חופשי לשיפור מעמדם וזכויותיהם האזרחיות: "מבני ערובה של המשפט, נהפכו ההומואים לקבוצת לחץ המנסה לעצב את המשפט" (שם, שם, עמ' 288). מאז, פעילים הומוסקסואלים הביאו בשנת 1991, לתיקון חוק שוויון ההזדמנויות בעבודה שאסר על הפליית תעסוקה על רקע נטייה מינית. כתוצאה מכך, התאפשר אחד ההישגים הבולטים ונצחוני המשפטי של יונתן דנילוביץ, עובד חברת אל-על שתבע ממעבידו זכויות לחברו לחיים, שתהינה שוות ערך לאלו של בני זוג נשואים (בג"ץ 721/94). הישג אחר, בשנת 1993, היה בשינוי מדיניות הצבא, שהקל בגיוסם של הומוסקסואלים והתיר את הצבתם בתפקידים מסווגים ביטחוניים.

תהליך זה לא זכה תמיד לתגובות אוהדות מצד פוליטיקאים ונציגי ציבור. כך למשל, השמיע הנשיא ויצמן קולות ביקורת נגד קידום של הומוסקסואלים כשווי זכויות, בתאריך 22 בדצמבר 1996. דבריו הביאו לתגובה חריפה לא רק של פעילים הומוסקסואלים אלא גם של אנשי רוח ופוליטיקאים ולהתנצלותו של הנשיא. דוגמה נוספת, בעלת דינמיקה דומה, התרחשה פחות משנה לאחר מכן, כאשר על רקע של מחאות דומות ומעורבות בג"ץ, הותרה לשידור תוכנית על הומוסקסואליות בטלוויזיה החינוכית הישראלית ("קלפים פתוחים"), ובכך בוטל איסור לשידור

שהוציא זבולון המר, שר החינוך דאז (בג"ץ מיום 21 בספטמבר 1997).
(לסקירה כללית ראה גם: Sumaka'I-Fink & Press, 1999, pp. 8-12).

השיא במגמת האהדה הציבורית היה בניצחונה של הזמרת דנה אינטרנשיונל (גבר שעבר ניתוח לשינוי מין) בתחרות האירוויזיון. לרבים ניצחון זה הפך לסמל של "כבוד בינלאומי למדינה שמעריכה את הכבוד האוניברסלי של אנושות" (שם, שם, עמ' 14).

אם פעם העליזים הישראלים התהלכו בודדים בגן העצמאות, נראה שהיום הכוח מצוי בידי קבוצה מגובשת בהרבה, שביום העצמאות החמישים של מדינת ישראל חגגה את פסטיבל ה"גאווה" הראשון מסוגו בארץ.

האם גם בחינוך המיני חל שינוי במעמדה של ההומוסקסואליות? האם משרד החינוך, שנכנע לחץ ההומוסקסואלים לצאת במסמך כתוב (חוברת הסברה), גלוי ומפורש, אכן מתייזב לצדם?

רקע תיאורטי ומחקרי

א. הומוסקסואליות כהבניה היסטורית

מחקרים היסטוריים הצביעו על מין ומיניות כעל תופעות בלתי-אחידות, בלתי-קבועות ובלתי-רציפות גם בפרספקטיבה של זמן. מכאן לומדים שתהליכים סוציו-היסטוריים השפיעו לא פחות מחוקי הטבע והתרבות על הבניות הגוף וביטויי המיניים (Evans, 1993). מנהגים והתנהגויות, תפיסות והגדרות של תופעות, טבעיות לכאורה, משתנים עם ההתפתחות האנושית (Taylor, 1954; Bullough, 1976). במילים אחרות ניתן לומר שהגדרות המין וקביעת הסטיות המיניות הן תוצאה של אווירה פוליטית, כלכלית ומוסרית בתקופה נתונה (Aries, 1985; Aries & Duby, 1986).

התנהגויות מיניות מסויימות, שנתפסו בעבר כאסורות, הפכו עם הזמן למותרות בהשפעת תהליכים סוציו-היסטוריים מורכבים. כך הדבר, למשל, בנוגע ליחסי מין הטרוסקסואלים לפני הנישואין (Reiss, 1969), וכך הדבר גם בנוגע להגדרה של הומוסקסואליות (האגו-סינטיטניט לפחות), שאיננה נחשבת היום, בקרב אנשי מקצוע (פסיכיאטרים, פסיכולוגים וכד') לעבירה, לפשע או להפרעה נפשית. ההומוסקסואליות הפכה בתרבות, בתקשורת וגם במערכת החינוך והרפואה, במיוחד בעשורים האחרונים, להתנהגות מקובלת, נורמטיבית ומהווה עניין של טעם, של סגנון חיים ושל בחירה אישית (Pollack, 1985; Aries, 1985; Conrad & Schneider, 1980).

לפי חוקרים, ההפרדה בין מין לבין רבייה (Procreation), צמצום הפערים החברתיים, הכלכליים והתרבותיים בין המינים והפיכת המין לאמצעי של ביטוי עצמי ושל פנאי (Recreation) היו גורם מרכזי לנורמליזציה של ההומוסקסואליות (Aries, 1985; Pollack, 1985). ניתן גם להניח שטיפוח ה"נרקיסזם" בחברה המערבית, וקשירת המין לתחום האישי-הפרטי (ראה דיון אצל: Lasch, 1975), הביאו את אנשי המקצוע להגדרות חדשות של מין כממלכה אוטונומית וסגורה המעניקה סיפוק, הנאה, כיף ומשחק זוגי לגווניו (Sprey, 1969).

המיליטנטיות של ההומוסקסואלים ומאבקם הפוליטי למען שיפור מעמדם החברתי תרמו אף הם לשינוי התפיסות המקצועיות (Conrad & Schneider, 1980).

במאמר זה ננסה לבדוק כיצד הטקסטים החינוכיים וההסברתיים בארץ הציגו ומציגים את תופעת ההומוסקסואליות. האם גם בהקשר זה מדובר בשינוי בהגדרות ההומוסקסואליות, שהתאפיין במעבר מקרימינליזציה ומפתולוגיזציה לעבר הנורמליות?

ב. הומוסקסואליות כהבניה סוציו-פוליטית

כדי לעמוד על המשמעויות השונות של הגדרת ההומוסקסואליות בטקסט החינוכי, חשוב גם להתייחס למשמעויות הפוליטיות, מתוך הנחה שהחוויה המינית האינדיווידואלית היא תוצר של אינטראקציות, הסדרים חברתיים ויחסי כוח בין קבוצות, בזמן ובמקום נתונים (Gagnon & Simon, 1973; Weeks, 1989). לפי פלאמר, ההומוסקסואליות היא התנהגות מינית שנוצרת באינטראקציות, במשא ומתן ובמאבקי כוח עם אחרים (Plummer, 1975). כמו כן, היא תוצר של למידה ותגובות של יחידים ושל קבוצות בעלי כוח חברתי בלתי-שווה (Schur, 1965). זו אינה תופעה מקובלת בקונסנוס החברתי, אלא תופעה שמושגת מתוך מתח וקונפליקט, מאבק ושליטה. מכאן חשובה לענייננו הקביעה הסוציולוגית שטוענת שקבוצות חזקות מבחינה פוליטית (כמו אנשי רפואה ואנשי חינוך), מסוגלות להשיג בעלות על הגדרה ולקבוע את גבולות הנורמה והסטייה, להטיל סטיגמה על ה"אחר" ולחזק את הנורמליות של ה"אנחנו" (ראה טענה זו בגרסאות שונות אצל חוקרים מתחומי האינטרקציוניזם הסימבולי, תורת התיג והקונסטרוקציוניזם החברתי, כמו למשל: Schneider, 1985; Spector & Kitsuse, 1977; Becker, 1963; Bestl 1989).

מישל פוקו הרחיק לכת אל מעבר לראייה המקובלת של הגוף הפיזי כ"קולט" משמעותי חברתית או כ"תוצר" שלהן. גישתו העמידה את האורגניזם כישות גמישה ובלתי יציבה, תוצר ישיר של הבניות חברתיות, של שיחים (Discourses), של "עקרונות ומשמעויות של כל מה שניתן לראות, לחשוב ולומר", אשר קובעים, בין השאר, מהו המין הטוב, הרצוי, הנורמטיבי והנכון (Shilling, 1993 p. 74; לסקירה ראה: Dreyfus & Rabinow, 1982). מפוקו אנו לומדים שחשוב לא רק להכיר את השיח בצורתיו השונות, אלא גם לזהות את יצרני השיח ובעליו. לדידו אנשי המקצוע (מתחומי הרפואה, הפסיכיאטריה, הפסיכולוגיה, החינוך וכד') תורמים בימינו לעיצוב החוויה המינית של הפרט ולשליטה בה (Foucault, 1978). שלא כמו בתקופה הוויקטוריאנית המדכאת, בעלי השיח לא משמשים עוד דמויות הכופות ציות והענשה פיזית אינדיבידואלית. ההפך הוא נכון, היום אנשי מקצוע יודעים להתערב בנעשה באוכלוסייה ולפקח עליה מתוך דאגה לרווחתה. מעורבותם הליברלית, ואף המתירנית לכאורה, מתבטאת, בין השאר, בעידוד שיח על סקס "עד אין-סוף" כלשונו של פוקו. בכך ממשיכים להשפיע גורמים, המתערבים באמצעים דקים וסמויים, על החוויה המינית האינדיבידואלית ומפקחים עליה (Cousins & Hussain, 1984). חדירה סמויה, רכה ופולשנית לתוך זהותו ותחושותיו של הפרט, היא שיוצרת את הסובייקטיביות של האזרח ובכך כובלת את רצונותיו ותשוקותיו (Foucault, 1982, p. 212):

"This form of power applies itself to immediate everyday life which categorizes the individual, marks him by his own individuality, attaches him to his own identity, imposes a law of truth on him which he must recognize and which others have to recognize in him. It is a form of power which makes individuals subjects".

לפי פוקו, בית הספר הוא אחת מהמסגרות הפוליטיות של חדירה מסיבית לאזרחים לעתיד, מאחר שמוסד זה מווסת בהקפדה את החיים הפנימיים של הילד, מארגן את פעילויותיו השונות ומשגיח עליהן, מחלק תפקידים, יוצר היררכיות של ידע, קובע דרכי תקשורת וכללי התנהגות ומפקח עליהם ומתגמל התנהגויות מיניות רצויות ומקובלות (Foucault, 1982).

מכאן שהטקסטים החינוכיים מציגים מפגש בין ידע לבין כוח מקצועי: הרופא (וגם איש החינוך) העוסק ב"דיבור ובכתיבה", מפיץ "אמיתות" (ידע על פי פוקו) וכך הוא פועל, לפי פוקו, כבעל כוח מקצועי, כמו "החכם

היווני, הנביא היהודי והמחוקק הרומי" (פוקו, מצוטט אצל Dreyfus & Rabinow, 1982, p. 202). הקשר הלוליני של "ידע-כוח", משתקף ביכולתו של איש המקצוע שהוא בעל מעמד והכשרה, בזכות הידע שרכש בלימודים הפורמליים, לארגן ולהפיץ את תורתו בקרב קהל היעד (תלמידים ופציינטים). הפצת הדעת בשיעורים ובהרצאות, בפרסום טקסטים או בעבודה בקליניקה מחזקת היררכיה ומערכות יחסים אסימטריות בין המטפל למטופל, בין המורה לתלמיד, בין המחבר לקורא.

ברם, על-אף חדותו ומקוריותו של פוקו, הפיתוח ה"מטא-תיאורטי" שלו לא ביסס את טיעונו בחקירה אמפירית. הוא לא ערך תצפיות בכיתה ולא בדק טקסטים חינוכיים לעומקם, כדי להבין כיצד בעלי השיח יוצרים הגדרות וכובלים את מיניותו של התלמיד. החוקר, על אף שבחייו הפרטיים היה הומוסקסואל מוצהר, נמנע מלהעמיק בסוגיית ההומוסקסואליות ובהגדרותיה המשתנות לאורך השנים במערכת החינוך המודרנית.

במאמר זה נתבונן בטקסטים החינוכיים וההסברתיים, כדי להבין (א) את ההתפתחות של השיח המקצועי בארץ על תבניותיו המשתנות בנוגע להומוסקסואליות; (ב) את הסתירות הקיימות בחינוך המיני המודרני, שעל אף השינוי בעמדה השוללנית והאוסרנית (כלשונו של פוקו), מחד גיסא הוא מעודד דיון פתוח ולכאורה נטול ערכים, ומאידך גיסא ממשיך לכבול את ההתנהגות החד-מינית, תחת הגדרות סטיגמטיות.

הגדרות של הומוסקסואליות מבוססות לא רק על גילויים ועל חידושי המדע, אלא גם על גורמים נוספים, כגון תפיסות פוליטיות, דתיות ואידיאולוגיות ומגוון רחב של הנחות עממיות, לעתים "בלתי-מבוססות, בלתי-בדוקות ובלתי-מודעות" בקרב המחברים (Marcus, 1974, p. 1). לכן, הטקסטים הנדונים מהווים בעבורנו צוהר להכרת מערך תוכניות המשתנות בציר הזמן ועולמות של תוכן ומוסר, הנקשרים לתפיסות אידיאולוגיות רחבות יותר (לדיון ראה Apple, 1992).

הגדרת ההומוסקסואליות בטקסטים החינוכיים וההסברתיים

העבר

בראשית הדרך התמקדו חלוצי ההסברה המינית בארץ בעיקר בסוגיות של אוננות ווסת (קאבאליון, 1997, פרק 3). כאמור, מעטים הזכירו את ההומוסקסואליות בדיון בנושאים חריגים במיוחד. כך למשל יעקב בנאי, שהיה מאבות החינוך המיני בארץ, הזכיר הומוסקסואליות כחלק מחריגות כמו סדזים, מזוכיזם ומשכב בהמה (בנאי, 1948, עמ' 56-57). הוא טען שטוב להכיר את הסטיות האלו כי "מחוסר ידיעה" עלול הנער לא לשים לב איזה ליקוי נוצר בגופו (שם, שם, עמ' 56). אומנם בשיעוריו, כאשר התמקד במה שבעיניו נראתה כבעיה מרכזית, האוננות, התעלם בנאי מדיון על ההומוסקסואליות. הוא ניסה לעורר דיון ופתיחות בקרב התלמידים כדי למגר את המגפה של אוננות, שלדעתו "שטפה" את מירב הנוער ומיטבו (שם, שם, עמ' 53). דיון על אוננות אפשר חיזוק הנורמות ההטרוסקסואליות המקובלות. הרי אוננות זוהי תופעה של בנים בלבד, בעלי יצר מיני ויכולת לבטאו (בבוא העת). על הצעירים בינתיים להתאפק לקראת ביטוי מלא במסגרת זוגית מונוגמית.

גם בהמשך, במהלך דיון על משמעות היחסים ההטרוסקסואליים, המקובלים והרצויים (במסגרת זוגית קבועה, אחראית ובוגרת), הכותבים נוגעים בקיצור רב בביטויים המנוגדים לנורמה, ומתוך כך מזכירים בחטף הומוסקסואליות. באחד הטקסטים המתורגמים מאנגלית, בין הנפוצים בתחום באותה התקופה, הומוסקסואליות מוגדרת תחת הכותרת של סטייה מינית שדומה דווקא לקיום יחסי מין לפני הנישואין, בגלל עצם היותה מעשה נגד הטבע האנושי ו"ניגוד למה שילדים נבראו" (פמברסון, 1957, עמ' 97). אם כך, גם לפי כותבת זו, הומוסקסואליות עומדת בניגוד לתפיסות המקובלות של זוגיות הטרוסקסואלית ושל המשפחה המונוגמית. בהמשך פמברסון מתייחסת לאופיו של ההומוסקסואל ומביעה סלידה מהולה ברחמים כלפי מוחו העקום (שם, שם, עמ' 101). בסוף, מוסיפה שהומוסקסואל, כמו בכל המקרים הקיצוניים של הטבע, זקוק להדרכה מקצועית (שם). ההצהרה של פמברסון היא ללא ספק סטיגמטית והיא מזהה סימני היכר, בזה ומרחמת.

מאז סוף שנות השישים, ניתן לזהות התייחסות ישירה יותר לתופעת ההומוסקסואליות, תוך חיפוש הגורמים, הסיבות ושימוש בהסבר יותר "פסיכולוגיסטי" (ראה למשל: בוהנאן, 1971, עמ' 121). בעוד שבשלבנים

המוקדמים היו שדיברו בבזו על חריגה בהמית והפרת נורמה בסיסית בחברה האנושית (זוגיות הטרוסקסואלית, מין במסגרת מונוגמית וכד') נראה שבשלב זה הכותבים מתרכזים יותר בנפש החולה. במקום סלידה מפני האדם שנפגע נפשית בחוויות "האהבה בילדות", הכותבים מביעים רחמים (שם, שם, עמ' 118-119). הרי ההומוסקסואל הוא אדם שקשה לרפאו בגלל הפרעתו (חיגר, 1976, עמ' 180) וגם בגלל התנגדותו לטיפול (סויסדורף, 1967, עמ' 114. ראה ביטויים זהים ברב המכר של לנצט, 1971, עמ' 103). אומנם גם בשלב זה מתויגת ההומוסקסואליות תחת קטגוריות פתולוגיות גורפות שאינן מבוססות על ממצאים אמפיריים אובייקטיביים, שאינן משאירות מקום להגדרות אחרות ובוודאי שלא להגדרה העצמית של ההומוסקסואלים עצמם.

ההווה

מאז שנות השמונים חל שינוי מסוים ביחס הטקסט כלפי ההומוסקסואליות. מצד אחד, ספרות מדעית-עממית, לרוב מתורגמת מאנגלית, מביעה הבנה ואף הסכמה כלפי התנהגות ההומוסקסואלית. בחלק מהטקסטים הופכת הנטייה החד-מינית לתופעה טבעית, עניין של טעם אישי ובחירה חופשית (בלוך, 1987, עמ' 113; ולינגס, 1987, עמ' 130; סטופארד, 1989, עמ' 107). מצד שני, בטקסטים אחרים, נשמרת התפיסה המסורתית יותר שבה ההומוסקסואליות מוגדרת כ"סטייה מעציבה" הראויה לטיפול מאחר ש"הומוסקסואלים סובלים" (צור, 1989, עמ' 53). צור מציינת בהמשך שלכל סטייה יש בוודאי הסבר, אך "אין זה יכול להפוך לצידוק" (שם, עמ' 74).

כמאמר מוסגר ניתן לומר שתהליך זה, של יתר פתיחות להומוסקסואליות, על אף ההסתגלויות, מזכיר תהליכים דומים ביחס להתנהגויות אחרות בעבר. כך למשל, אנשי המקצוע, על אף האווירה הפתוחה והמתירנית, ממשיכים לשמר, ואף להרחיב, אפילו יותר מאשר בעבר, את שליטתם בתחום יחסי המין תוך קביעת הגבולות של הפונקציונליות והנורמליות במשגל ההטרוסקסואלי (ראה למשל הפצת מדריכי מין או התפתחות הסקסולוגיה, לדיון ראה: Bejin, 1985a; Bejin, 1985b). תהליכים דומים של שימור הפתולוגי תחת כותרות חדשות התרחשו בחינוך המיני בארץ גם בעבר הרחוק. כך למשל הלגיטימציה של האוננות בעידן הפרוידיאני (1930-1950) והפיכתה להתנהגות נורמטיבית ואוניברסלית, לא נישלה את אנשי המקצוע מעיסוקם בנושא, ולא הפחיתה מבעלותם על ההגדרה והטיפול. למרות הצעד האדיר של נורמליזציה של "החטא של אונן",

בהשפעת הפסיכואנליזה (לדיון ראה: Hare, 1962; Francis & Marcus, 1975), המשיכו אנשי המקצוע בארץ לשמר הגדרות פתולוגיות הקשורות לאוננות. קטגוריות של סטייה "אורגניציסטית" - בטענה, למשל, שהחוטא שמזיק בגופו ובנפשו עקב השחתת זרע ואובדן נוזלים חיוניים להתפתחותו - שינו כותרת והתמקדו בנפש הפגועה של "המאונן שמרגיש אשמה", או בהשלכות המזיקות של דיכוי האוננות (קאבאליון, 1997, עמ' 85).

דוגמה מעניינת של שמירה מקצועית על מונופול בהגדרה ובטיפול נמצאת בקיבוץ השומר הצעיר. ההנהגה החינוכית-הפוליטית של השומר הצעיר השתמשה אף היא בסוגייה של אוננות כדי לנגח את מוסד ההורות. נרמול האוננות, היה עילה לתקוף את ההורים הטבעיים ש"סומכים על האינסטינקט הבריא... חושבים את עצמם למחנכים בחסד עליון" ומזיקים בהתפתחות האירוטית של הילד (חזן ואחרים, 1937, עמ' 32). התנהגות שגויה של ההורה שמעניש את הילד המאונן או שמגרה אותו ברחצה או במשחק תורגמה לגורם מרכזי של פסיכופתולוגיה של הילד (זהר וגולן, 1941, עמ' 34). במקרה של השומר הצעיר, הטיעון הפרוידיאני שימש צידוק להרחיק את ההורים (כמקור הרוע) מן הילד (התמים) בגיל צעיר ככל האפשר ולהביאו אל תחת חסותה של מטפלת מיומנת ו"בריאה" (ראה סקירה ביקורתית אצל ברמן, 1989).

כאמור, מגמה דומה של לגיטימציה מסוייגת ביחס להומוסקסואליות חודרת מאוחר יותר גם לטקסטים הרשמיים של משרד החינוך. במיוחד לאחרונה ניכר בטקסט החינוכי שינוי בנכונות לדון בהרחבה בנושא, בכיוון פחות "פתולוגי" (משרד החינוך, 1995). שינוי הצהרתי זה, מתרחש כ-20 שנה אחרי שהאגודה הפסיכיאטרית האמריקנית החליטה רשמית למחוק את ההומוסקסואליות (האגו-סינטונית) מרשימת ההפרעות הנפשיות ב-DSM ובספרי הלימוד הפסיכיאטריים (לדיון ראה Conrad & Schneider, 1980).

השינוי ביחס להומוסקסואליות בטקסטים הרשמיים של משרד החינוך, נראה כהמשך של מגמה רחבה יותר בטקסטים החינוכיים, המאופיינת בפתיחות לשינוי ובנכונות לשנות את הסדר הישן. כך לדוגמה, בשני העשורים האחרונים הטקסטים החינוכיים עוסקים בהרחבה בסוגיית ההבדלים בין המינים ומכריזים על אפשרויות רבות של גבריות ונשיות (משרד החינוך, 1980, עמ' 30).

"נערך מחזות בנושאי התפקידים במשפחה, תוך הדגשה של שיתוף פעולה. נשתדל להגמיש את הסטריאוטיפים המקובלים ביחס לתפקידי אישה-גבר ונדגיש את ההדדיות: יש אבות שמבשלים ומחתלים תינוק, ויש אימהות שמתקנות מכשירי חשמל".

במוצהר, המחברים באים ללמד את "האמת לעומת המיתוס, מציאות לעומת דעות קדומות" בנוגע לתפקידים המיניים (משרד החינוך, 1984, הקדמה). מתוך כך הם מתיימרים לשנות שינוי רדיקלי אמיתות שנשמרו, חוזקו והופצו בחברה הישראלית בכלל ובמערכת החינוך בפרט. הטקסטים החלו לתת במה לגישות ביקורתיות חיצוניות, והציגו מאמרים פמיניסטיים ודיונים ברוח ביקורתית, גם כדי למצוא "חוסר אחידות יסודי ביחסה של מורשת ישראל למעמדם ותפקודם של גברים ונשים" (משרד החינוך, 1984, עמ' 18). עם זאת, למרות השאיפה לקידמה, לפלורליזם ולביקורתיות ביחס לעבר, הטקסטים שימשו לא יותר מאשר תרגיל חשיבה מעניין, שאין בו יכולת להביא לשינוי ממשי בתפיסות התלמידים. הטקסט מתרכז בהבדלים בין המינים בעניינים שוליים, בסטריאוטיפים נדושים, בקוריוזים כמו לבוש ותספורת, בתפקיד ההורים במטבח ובמקום העבודה. קביעות כמו "גם אבות יכולים לחתל תינוקות בבית" מסמלות את התייחסות הטקסט לצורה החיצונית, מעץ עלה תאנה שמכסה ומתעלם מאפשרות לדיון מעמיק יותר ברקע הסוציו-פוליטי והחינוכי שמשמר אי-שוויון ואי-צדק בין המינים (Ben-Tzvi-Mayer, 1993); ביקורת דומה על החינוך המיני במערב ראה למשל: Shurberg-Klein, 1992; Rury, 1992; Hottois & Milner, 1975; ביקורת פמיניסטית ראה למשל: Fine, 1992; Jackson, 1978; Trudell, 1993). הלהט הפלורליסטי והשוויוני, בטקסט של ראשית שנות ה-80, מסתיים בשטח בקול דממה דקה. כך למשל, מתוך סקרים מתברר שקומץ מצומצם ביותר של שיעורים מועברים בנושא ההבדלים בין המינים בבתי הספר (לוינסון, 1994). בהקשר זה מתאימים דבריו החריפים של איש החינוך פריירה נגד תוכניות החינוך הפורמלי ש"הצליל של המילים, יותר מאשר כוחן לשינוי, מאפיין סוג זה של חינוך" (Freire, 1971, p. 57).

הפער בין ההצהרות המקוריות לבין התוכנית בפועל, והפרדוקס שבהצהרות הליברליות ובהתייחסות דו-ערכית בולטים במיוחד בדיון בהומוסקסואליות. גם כאן ישנה שאיפה לשינוי קיצוני, ברם, הלכה למעשה, במובנים רבים נשמר הסדר הקיים. ברמה הפורמלית העלאת נושא ההומוסקסואליות לדיון במשרד החינוך היא צעד פרוגרסיבי לא-מבוטל, כך גם פרסום חוברת מידע בנושא נטייה חד-מינית (משרד

החינוך, 1995). ובמוצהר השינוי הוא אכן בכיוון של נרמול (normalization). ההומוסקסואל, שנתפס בעבר הקרוב כבעל מוח מעוקם (פמברסון, 1957) וכמי ש"סובל מסטייה נפשית שקשה לרפא אותה" (חיגר, 1976, עמ' 180), הופך בטקסט הממלכתי החדש לאדם נורמלי, השייך למיעוט. מ"אחר" הוא הופך ל"אחד משלנו". ברמה ההצהרתית יש קבלה, פתיחות ולגיטימציה ביחס להומוסקסואלים כ"אנשים בוגרים אשר נמשכים לבני מינם ו/או מקיימים איתם יחסי מין" (משרד החינוך, 1995, עמ' 39).

המחברים נוטשים עמדה פולמוסית ומתנשאת ונכונים להודות במגבלותיהם המדעיות. מה שהיה בטוח בעבר, על-פי "הממצאים המדעים", הופך היום לבלתי-ברור כלל: הכותבים מודים ש"טרם התגלה הגורם להומוסקסואליות" (משרד החינוך, 1995, עמ' 12). הצהרה זו, על-פי דבריה של גבי חוה ברנע, האחראית על היחידה לחינוך מיני במשרד החינוך, הביאה לשבחים מצד ארגוני זכויות האדם וזכויות הפרט בארץ, (תקשורת אישית מיום 19 בפברואר 1996).

ובכל זאת ממשיכה ההומוסקסואליות "הנורמלית" להעסיק את הכותבים כנושא בעייתי, התנהגות הדורשת חקירה, חיפוש הגורמים, הסיבות והשכיחות. למרות שהיא מוצגת כהתנהגות רגילה, עניין של העדפה או סגנון חיים, הכותבים עדיין עסוקים בשאלה של אטיולוגיה ובהגדרת המיוחדות שבה. כאשר הם מודים שטרם התגלה ה"גורם", הם משמרים ומפיצים את האמונה ש"אי-שם בפנים" או "בחוותיות העבר", אמור להסתתר גורם אינטרינסי ומיוחד.

כמו כן, הכותבים ממשיכים לשמור על בלעדיות ההגדרה. ההומוסקסואלים לא מופיעים כסובייקטים אוטונומיים, המגדירים את עצמם בדרך שהם עצמם רוצים. הקול של ההומוסקסואל לא מופיע בטקסט באופן ישיר, אלא מצוקותיו מוגברות בתיווך או בתרגום של איש המקצוע (היועץ החינוכי, בדרך כלל). הקול האישי, של ההומוסקסואל כסובייקט, נעלם במיוחד כאשר המומחים מציגים אותו כשייך לקבוצה הומוגנית (משרד החינוך, 1995, עמ' 38):

"...היותו של אדם הומוסקסואל איננה מקטינה את האנושיות שלו, את הרצון הנורמלי שלו לאהוב, להיות נאהב, לתרום לחברה ולהצליח בחיים... הם אנשים בריאים לחלוטין בנפשם ובגופם".

אם כן, על-אף כוונותיהם ל"אפליה מתקנת", הכותבים מכלילים את ההומוסקסואלים תחת קטגוריה הומוגנית וסטריאוטיפית חדשה ("הם בריאים") והם שוב משמיטים את הרב-ממדיות של כל אחד ואחד (ראה ביטוי של רב-ממדיות ושונות בסיפורי חיים אצל: Sumaka'I-Fink, 1999: & Press).

הפרדוקס ממשך ומסתעף, כאשר הטקסט מציין שלמרות ש"הם" בריאים, דווקא "הם" זקוקים לעזרה. הרי להומוסקסואלים בהכללה יש בעיות של סטיגמה, של חוסר גיבוש זהות במשפחה ובקבוצת הגיל. למשל, הטקסט מציין ש"הם" חסרים מידע אמין מבחינה קוגניטיבית, הם סובלים מבדידות חברתית ומבחינה רגשית - הם חשים "לא נורמלים", (משרד החינוך, 1995, עמ' 24). ההומוסקסואלים הצעירים נכפפים תחת הכללה פתולוגית גורפת. אומנם, שלא כבעבר, הם לא מוגדרים כסובלים מפסיכופתולוגיה, מפרוורסיה או ממחלה גנטית, עם זה, כקבוצה אחידה הם אינם פטורים מתיוג מסוג חדש, שמשאיר בידי איש המקצוע את הבעלות על ההגדרה. כך למשל התלמידים ההומוסקסואלים מתוארים כ"מבולבלים, מדחיקים רגשות, מבודדים מבחינה חברתית וחסרים מידע לגבי מה שקורה איתם. חלקם עלול לפנות להתנהגויות סיכוניות ואבדניות" (משרד החינוך, 1995, עמ' 6). בקטע זה הטקסט, בהכללתו, לא מבדיל בין ההומוסקסואליות אגו-דיסטונית (אשר נחשבת כבעיה לא בגלל ההעדפה המינית עצמה, אלא בגלל הקושי של האדם להשלים עם העדפתו) לבין ההומוסקסואליות אגו-סינטונית (שבה האדם חש נוח עם העדפתו המינית).

לנוכח הצהרות אלו, קשה להצביע על נורמליזציה של ההומוסקסואליות, במלוא מובן המילה, אלא על שינוי במיון הפתולוגי, בהגדרות רפואיות חדשות. הכותבים נוטשים אומנם כל הגדרה בשטח הפיזיולוגי, הגנטי והתוך-נפשי, אך הם משמרים ומשכפלים אבחון קליני גורף המצביע על בעיות, בעיקר בתחום ההסתגלות. בכל מקרה ההומוסקסואל ממשך להיחשב למקרה מיוחד הזקוק להתערבות מקצועית.

בחוברת המידע של משרד החינוך לא מדובר רק בבעלות של אנשי המקצוע על ההגדרה, אלא גם בבעלות על הטיפול. ההומוסקסואלים ה"נורמלים" ממשיכים לשמש קהל יעד טיפולי. הטקסט לא רואה מקום לחלופות אחרות מסוג קבוצות לעזרה עצמית, הצטרפות לתנועה פוליטית או לשינוי רדיקלי ברמה תרבותית, חקיקתית ותקשורתית. הטקסט משמר את ההתייחסות הפרטנית ומשאיר לאיש המקצוע את הכוח הטיפולי, כדי

"לעזור להם במצוקתם" (משרד החינוך, 1995, עמ' 6). פלישת המומחים מתרחבת לא רק אל קרב כל אלה ש"חשים לא נורמלים", אלא גם אל הסביבה הקרובה, מאחר שגם הוריהם וחבריהם הם גורם המשפיע על קשיים אדפטיביים.

סיכום: מין, מיניות והכוח המקצועי

הסוציולוג הלק הצביע על השפעות חיוביות ושליליות הכרוכות במעורבות אנשי המקצוע בנושאים הקשורים לסטייה חברתית (Halleck, 1971, p. 245). מצד אחד, מעורבותם של רופאים, אנשי בריאות הנפש או יועצים, בהתנהגויות המוגדרות כסוטות, יוצרת גישה הומנית, המשחררת במידה ניכרת את הסוטה מביזוי ומאשמה. כמו כן, מעורבותם המקצועית יוצרת אופטימיות בכך שהיא מדגישה את הסיכוי לשינוי או לריפוי אינדיוידואלי. מצד שני, קיים הצד האפל של המדיקליזציה, כאשר מעורבותם של אנשי המקצוע נוטלת מהאדם המתויג את קולו, את אחריותו ואת השליטה על גורלו. היבט שלילי נוסף במעורבות מדיקליסטית נמצא בכך שהיא יוצרת תוויות חדשות של סטייה ודרכי פיקוח חדשים.

במאמר זה הצבעתי על הגדרות משתנות של ההומוסקסואליות בטקסטים החינוכיים, ועל ההשלכות של מעורבות אנשי המקצוע בהגדרתם ובטיפולם בתופעה. בעבר ה'חוק ביטא הקול המקצועי ביזוי וסלידה; בעבר הקרוב רחמים; ובהווה ניכרת, בין השאר, התייחסות ניטרלית לכאורה, הומנית יותר, השואפת להבנה ולקבלה. אומנם בין השורות ניתן לראות שעל אף השינוי בהצהרה ובסגנון, ההומוסקסואליות ממשיכה להעסיק את אנשי המקצוע כאובייקט של הגדרה וטיפול, של דאגה, של חיפוש אחרי הגורמים לחריגות, כאשר המטען הפתולוגי לא נמחק כלל, אלא שינה כותרת: מפתולוגיה ביו-גנטית או אינטרה-פסיכית, הפכה לבעיה של זהות ושל הסתגלות.

ביבליוגרפיה

- בג"ץ 721/94, נ' יונתן דנילוביץ', אל-על נתיבי אוויר לישראל, פסקי דין מח(5), עמ' 749.
- בוהנאן, פ' (1971), אהבה ומין לצעירים: מדריך מיני לבני הנעורים, הוצאת בוסתן, תל אביב.
- ביאל, ד' (1994), ארוס והיהודים, עם עובד, תל אביב.
- בלוך, א' (1987), עוד על בנים ועל בנות, הוצאות אדר, רחובות.
- בנאי, י' (1948), מכתבי אבטליון, ניסיון לחינוך מיני, הוצאת קרית הספר בע"מ, ירושלים.
- ברמן, ע' (1989), "החינוך המשותף בקיבוץ: הקסם והסיכונים באוטופיה הפסיכואנליטית", החינוך המשותף 132, עמ' 64-79.
- וולינגס, ק' (1987), מין ראשון, אהבה ראשונה: מדריך שימושי לצעירים, הוצאת כתר, ירושלים.
- זוהר, צ' וגולן, ש' (1941), החינוך המיני, הוצאת הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, מרחביה.
- חזן, י', יודקס, רוזמנייג, צ', זוהר, צ' וגולשטיין מ' (1937), "יסודות החינוך המיני בקיבוץ הארצי/השומר הצעיר, הצעה", החינוך המשותף 1, עמ' 24-28.
- חיגר, ע' (1976), חינוך מיני לנוער, צ'ריקובר מו"לים בע"מ, תל אביב.
- יונאי, י' וספיבק, ד' (1999), "בין שתיקה לגינוי: הבניית הזהות של ההומואים בשיח המשפטי בישראל: 1948-1988", סוציולוגיה ישראלית א', עמ' 257-291.
- לוינסון, ח' (1994), חינוך מיני והסברה מינית לנוער, מכון גוטמן, ירושלים.
- לנצט, מ' (1971), מאחורי עלה התאנה; הסברה מינית לצעירים, הוצאת מסדה בע"מ, רמת גן.
- משרד החינוך והתרבות - המזכירות הפדגוגית (1980), נוער ויחסי מין - כן, לא מדוע ומתי?, משרד החינוך, ירושלים.

משרד החינוך והתרבות - המזכירות הפדגוגית (1984), **גבריות-נשיות**, משרד החינוך, ירושלים.

משרד החינוך והתרבות - המנהל הפדגוגי (1995), **נטייה חד-מינית (הומוסקסואליות ולסביות)**, מחלקת פרסומים, ירושלים.

סוידדורף, א' (1967), **על מין; מה תספר לילדך**, מרחביה, ספרית הפועלים - הקיבוץ הארצי.

סטופארד, מ' (1989), **מדריך לנערה**, הוצאת כתר, ירושלים.

מברסון, ל' (1957), **לא החסידה!... מדריך לגיל ההתבגרות**, אחיאסף, ירושלים.

צור, א' (1989), **חינוך מיני וחינוך לחיי המשפחה**, מכון וינגייט לחינוך גופני ולספורט, נתניה.

קאבאליון, ג' (1997), **השיח המקצועי בחינוך המיני בישראל**, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים.

קפלן, ד' (1999), **דויד, יונתן וחיילים אחרים: על זהות, גבריות ומיניות ביחידות קרביות בצה"ל**, הקיבוץ המאוחד, תל אביב.

Apple, M. (1992), "The texts and cultural politics", **Educational Researcher** 21, pp. 4-11.

Aries, P. (1985), "Thoughts on the history of homosexuality", Aries, P. & Bejin, A. (Eds.), **Western sexuality; practice and precepts in past and present times**, Basil Blackwell Inc, New York, pp. 62-75.

Aries, P. & Duby, G. (1986), **Histoire de la vie privée: de la révolution a la Grande Guerre**, Edition du Seul, Paris.

Becker, H. (1963), **Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance**, Free Press, New York.

Bejin, A. (1985a), "The Decline of the Psychoanalyst and the Rise of the Sexologist", Aries, P. & Bejin, A. (Eds.), **Western Sexuality; Practice and Precepts in Past and Present Times**, Basil Blackwell Inc, New York, pp. 181-200.

Bejin, A. (1985b), "The influence of the Sexologists and Sexual Democracy", Aries, P. & Bejin, A. (Eds.), **Western Sexuality; Practice and**

- Precepts in Past and Present Times**, Basil Blackwell Inc, New York, pp. 201-217.
- Ben-Tzvi-Mayer, S. (1993), "Teaching Girls to be Women in Israeli Jewish School", Swirski, B & Sapir, M. (Eds.), **Calling the Equality Bluff; Women in Israel**, Teacher College Press, New York, pp. 75-810.
- Best, J. (ed.) (1989), **Images of issues; Typifying Contemporary Social Problems**, Walter de Gruyter Corporation, New York.
- Bullough, V. (1976), **Sexual Variance in Society and History**, John Wiley and Sons, New York.
- Conrad, P. & Schneider, J. (1980), **Deviance and Medicalization: From Badness to Sickness**, St. Louis, Mosby Company.
- Cousins, M. & Hussain, A. (1984), **Michel Foucault**, San Martin's Press, New York.
- Dreyfus, H. & Rabinow, P. (1982), **Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics**, University of Chicago Press, Chicago.
- Erikson, K. (1966), **Wayward Puritans: a Study of the Sociology of Deviance**, Wiley Press, New York.
- Evans, D. (1993), **Sexual Citizenship; The Material Construction of Sexualities**, Routledge, London.
- Fine, M. (1988), "Sexuality, Schooling and Adolescent Females: The Missing Discourse of Desire", **Harvard Educational Review** 58, pp. 29-53.
- Foucault, M. (1982), "The Subject and Power", Dreyfus, H. & Rabinow, P. (Eds.), **Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics**, University of Chicago Press, Chicago.
- Francis, J. & Marcus, I. (1975), "Masturbation, a Developmental View", Francis, J. & Marcus, I. (Eds.), **Masturbation: From Infancy to Senescence**, International University Press, New York, pp. 9-52.
- Freire, P. (1971), **Pedagogy of the Oppressed**, Herder & Herder, New York.

- Gagnon, J. & Simon, W. (1973), **Sexual Conduct: The Social Sources of Human Sexuality**, Hutchinson, London.
- Halleck, S. (1971), **The Politics of Therapy**, Science House Inc, New York.
- Hare, E. (1962), "Masturbatory Insanity: The History of an Idea", **Journal of Mental Science** 11, pp. 1-3.
- Hottois, J. & Milner, N. (1975), **The Education Controversy: a Study of Politics, Education and Morality**, D.C. Heath and Co.
- Jackson, S. (1978), "How to Make Babies: Sexism in Sex Education", **Women Studeis International Quarterly** 1, pp. 341-352.
- Kama, A. (2000), "From Terra Incognita to Terra Firma: The Logbook of the Voyage of gay Men's Community into the Israeli Public Sphere", **Jouranal of Homosexuality** 38, pp. 133-162.
- Lasch, C. (1975), **The Culture of Narcissism: American Life in an Age of Diminishing Expectations**, Warner Books, New York.
- Marcus, S. (1974), **The Other Victorians: A Study of Sexuality and Pornography in Mid-Nineteenth-Century England**, Basic Books, New York.
- Meyrowitz, Y. (1984), "The Adultlike Child and the Childlike Adult: Socialization in An Electronic Age", **Daedalus** 13, pp. 19-48.
- Plummer, K. (1975), **Sexual Stigma; An Interactionist Account**, Routledge & Paul Kegan, London.
- Pollack, M. (1985), "Male Homosexuality or Happiness in the Getto", Aries, P. & Bejin, A. (Eds.), **Western Sexuality: Practice and Precepts in Past and Present Times**, Basil Blackwell, New York, pp. 40-61.
- Quenau, R. (1966), **Exercices De Style**, Gallimard, Paris.
- Reiss, I. (1969), "How and Why America's Sex Standards are Changing", **Trans-Action** 5, pp. 26-32.
- Rury, J. (1992), "Passions and Power: Sexuality, Sex Equity, and Sexuality Education in Historical Perspective", Shurberg-Klein, S. (Ed.), **Sex**

- Equity and Sexuality in Education**, State University of New York Press, Albany, pp. 35-65.
- Schneider, J. (1985), "Social Problems Theory: The Constructionist View", **Annual Review of Sociology** 11, pp. 209-229.
- Schur, E. (1965), **Crimes without victims: Deviant Behaviour and Public Policy: Abortion, Homosexuality and Drug Addicttion**, Prentice Hall, Engewood Cliffs.
- Shilling, C. (1993), **The Body and Social Theory**, Sage, London.
- Shurberg-Klein, S. (Ed.) (1992), **Sex Equity and Sexuality in Education**, State University of New York Press. Pub, Albany.
- Spector, M. & Kitsuse, J. (1977), **Constructing Social Problems**, Cumming Publ., California.
- Sprey, J. (1969), "On the Institutionalization of Sexuality", **Journal of Marriage and the Family** 32, pp. 432-440.
- Sumaka's-Fink, A. & Press, J. (1999), **Independence Park: The Lives of Gay Men in Israel**, Stanford University Press, Stanford.
- Taylor, G. (1954), **Sex in History**, The Vanguard Press, New York.
- Tiefer, L. (1992), "Social Constructionism and the Study of Human Sexuality", Stein, E. (ed.), **Forms of Desire; Sexual Orientation and Social Constructionism Controversy**, Routledge, New York, pp. 294-324.
- Trudell, N. (1993), **Doing Sex Education: Gender Politics and Schooling**, Routledge, New York.
- Weeks, J. (1989), **Sexuality**, Routledge, New York.